

„Németország hadat üzent Oroszországnak. - Délután uszoda.” Franz Kafka 1914. augusztus 2-án kelt naplóbejegyzése mindössze ebben a néhány szóban tudósít az első világháború kezdeti eseményéről.

A történelmi tanulmányaink és a későbbi irodalmi feldolgozások ismerete alapján a nagy háborúk története rendszerint a fronton átélt események, ütközetek, hadifogságban történtek elbeszélésein keresztül hagyományozódik generációról generációra.

Nincs ez másként az első világháború történetével sem: a globális tragédia elbeszélése rendszerint nemzetek sorsának összeilleszthető mozaikjaiból állítható össze. Ezek az elbeszélések tehát rendszerint egységesnek tekintik az egyes társadalmakat, homogenizálva azok politikához, háborúhoz való viszonyát. Éppen ezért tűnhet meglepőnek a Kafkáéhoz hasonló dokumentumok hangja, tartalma.

A mikrotörténelmi kutatások azonban kétség kívül nagy változást hoztak a történelmi események elbeszéléseibe azzal, hogy fokozott figyelemmel fordultak az idézett szövegrészlethez hasonló személyes dokumentumok felé. Ezáltal az egységesítő és centralizált fókuszpontú elbeszélések helyére heterogén, többszólamú és decentralizált (mellérendelő) történetgyűjteményt állított. Ennek a fókuszváltásnak köszönhető, hogy az egyes (magán)személyek által rögzített szöveges visszaemlékezések figyelmet kaptak, felismerve, hogy ezek az iratok számos információval bővíthetik egy-egy korszakról, eseményről meglévő tudásunkat.

Ugyancsak fontos fejleménye a tudományágnak az, hogy e mikrotörténelmi vizsgálódások által a valóság reprezentálhatóságának kérdése központi szerepet kapott: az objektív, hozzáférhető valóság képzetét elbizonytalanította az átélt események egyéni reprezentációinak füzére: a valóság ennek hatására tehát mint „folytonosan keletkezőben lévő entitás” jelenik meg a diskurzusokban.¹

Az irodalomtudomány azonban (főként a magyar irodalmat tekintve) továbbra sem tartja nagy becsben ezeket az úgynevezett személyes dokumentumokat. Egy-egy életmű azon részei, amelyek nem kerültek még a szerző életében nyomtatásba, általában teljes mértékben kiszorulnak az irodalomnak tekintett szöveganyagon kívülre. Különösen igaz ez a naplóra, amelyeket rendszerint biográfiai adattárnak vagy egyfajta értéktelen mellékterméknek tekintenek.

¹ (GYÁNI Gábor, *A mikrotörténelem mint ajánlat*, http://www.socio.mta.hu/dynamic/mikromakro_gyanigabor.pdf, utolsó letöltés dátuma: 2013. május 2.)

A történészek fókusz- és szemléletváltáson alapuló sikere talán termékenyen hathat az irodalomtudományra is, általa ugyanis az eddig perifériára szorult szövegek vizsgálatra érdemesnek tűnhetnek fel. Megfontolandó, hogy ha a korábban „magánjellegűnek” tekintett korpuszt irodalmi szöveggé vizsgáljuk, milyen többletinformációval szolgálhat az irodalomtudomány számára. Túl azon, hogy személyes és társadalmi problémák, krízisek is megjelenhetnek tematikusan, ezekben a naplószövegekben számos, a korszak lenyomatát hordozó szövegalakító eljárás is kimutatható.

Egy olyan világméretű trauma, mint az első világháború alapjaiban kérdőjelez(het)i meg a művészet, az irodalom, az írás helyzetét és funkcióját. (Móricz Zsigmond kijelentése szerint: [a háború ideje alatt] nem lehet írni, most figyelni kell.”²) A háború tehát nemcsak téma szintjén határozza meg a korszak irodalmát, hanem annak prózapoétikai eljárásaiban is tükröződik. Ezek a változások pedig különösen könnyen megvilágíthatók a műfaj egyedi jellegzetességeinek köszönhetően. A napló ugyanis mindig fokozottan individuális módon megalkotott szöveg, amelyet nem (vagy kevésbé) határoznak meg kívülről érkező, esztétikai, vagy akár gazdasági érdekek. Ennek eredményeként lazább, rendszertelenebbül építkező szövegvilág jön létre, amely az írás mechanizmusának sokkal szabadabb működtetését teszi lehetővé.

Ennek a „szabadságnak” révén tehát a háború, mint meghatározó (alap)élmény és mint szövegformáló erő is vizsgálható. A naplókon keresztül a háború egy alternatív poétikája rajzolódhat ki, amely időbeli közvetlenségével, és megkötések nélküli formájának köszönhetően egyedülálló lehetőséget nyújt a korszakról és annak irodalmáról felhalmozott tudásunk bővítésére.

² MÓRICZ Virág, *Anyám regénye*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988., 264